

СПб.: ЭЛБИ-СПб, 2002. – 163 с.

13. Запорожан В. М., Аряев М. Л. ВІЛ-інфекція і СНІД / В.М. Запорожан, М.Л. Аряев. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Здоров'я, 2004. – 636 с.

Старко О. Проблемные вопросы уголовной ответственности по ст. 130 Уголовного кодекса Украины. Стаття посвящена проблеме уголовной ответственности за заражение вирусом иммунодефицита человека и другими неизлечимыми инфекционными заболеваниями. Рассматривается вопрос о нецелесообразности использования в диспозиции статьи формулировки, которая предусматривает исключительно вирусное происхождение инфекционных заболеваний. Исследуется содержание признака «неизлечимые инфекционные заболевания». Рассмотрен вопрос относительно форм деяния, в частности обосновывается вывод о том, что поставление в опасность заражения и заражение может быть совершено как путем действия, так бездействия. Анализируется дискуссионный вопрос о моменте завершения преступления, а также вопрос о субъекте преступления. С целью повышения эффективности уголовно-правовых мер в сфере противодействия преступного распространения вируса иммунодефицита человека и других опасных инфекционных заболеваний, предложено пути усовершенствования уголовного законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: уголовная ответственность, заражение, поставление в опасность заражения, ВИЧ-инфекция, неизлечимое инфекционное заболевание, субъект преступления.

Starko O. Problematic Issues of Criminal Liability under Art. 130 of the Criminal Code of Ukraine. The article is devoted to the problem of criminal responsibility for the infecting others with human immunodeficiency virus and other incurable infectious diseases. The author argues the issue of inappropriate use in the dispositions of the Code article wording, which implies exclusively viral origin of infectious diseases. The emphasis is laid on the content characteristics of the «incurable infectious diseases». The article considers the matters concerning the forms of infecting, substantiates the conclusion that endangering infection and infecting can be committed either by action or inaction or negligence. The study sheds light on the debatable issue of crime completion moment, as well as the issue of the subject of a crime. The author suggests ways to improve the criminal law and its practical application with a view to greater efficiency of criminal justice response in the field of combating criminal proliferation of human immunodeficiency virus and other infectious diseases.

Key words: criminal liability, infection set out in the risk of infection, the HIV- infection, incurable infectious disease, the subject of crime

УДК 347.99 (4)

Ю. Фідря

Незалежність суду як основний елемент права на справедливий суд

У статті проведено науковий аналіз незалежності суду як структурного елементу права на справедливий суд, гарантованого Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, а також проаналізовано прецедентну практику Європейського суду з прав людини у цій сфері. Охарактеризовано та з'ясовано зміст критеріїв незалежності суду, визначених ЄСПЛ. Проведено оцінку сучасного стану забезпечення незалежності суду в Україні на відповідність встановленим ЄСПЛ вимогам.

Ключові слова: суд, незалежність суду, право на справедливий суд, Європейський суд з прав людини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гарантування судового захисту прав і свобод людини виступає одним із пріоритетних завдань правової держави, реалізація якого покладається на судову владу. Серед загальновизнаних стандартів та критеріїв, яким повинна відповідати судова влада, щоб ефективно забезпечити кожному суб'єкту право на суд, є незалежність,

справедливість, доступність, прозорість та ефективність. Незалежність є чи не найважливішим стандартом судової влади, своєрідним «лакмусовим папірцем», який визначає загальний стан судової системи та судочинства в державі. Створення та функціонування незалежного суду у демократичній правовій державі передбачено низкою міжнародно-правових актів як універсального характеру (Загальна декларація прав людини 1948р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966р. та ін.), так і спеціального (Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983 р.), Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН (1985 р.), Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (1998 р.) та ін.). Основні положення даних актів імплементовано у національне законодавство України, однак питання реалізації та досягнення високого рівня встановлених стандартів судової влади залишається відкритим.

На сьогодні судово-правова реформа у нашій державі вступила в активну фазу, а проблеми забезпечення незалежності суду та суддів набули особливої гостроти. Втрата довіри суспільства до суду, переконаність у тотальній корумпованості суддів, сумніви у реальній незалежності судової влади змушують громадян звертатися за захистом своїх порушених прав до міжнародних судових установ, зокрема і до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). За останніми статистичними даними офіційного сайту ЄСПЛ станом на 30.09.2016 р. Україна посідає перше місце за кількістю заяв (18100), що знаходяться на розгляді у ЄСПЛ. Виходячи із загальної кількості таких заяв (74150), можна констатувати, що кожна п'ята скарга, яка надійшла до ЄСПЛ, – проти України (24,4%) [1]. Наведені цифри є очевидним свідченням системних недоліків як у правотворчій, так і правозастосовчій сфері, що призводять до порушення прав людини, а також показником низької ефективності судового захисту цих прав, у тому числі й через відсутність реальної незалежності суду та недовіри гарантій її забезпечення у нашій державі.

Одним із основних орієнтирів у напрямі створення дійсно незалежного суду є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), а також практика ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини. Конвенція розглядає незалежність суду крізь призму закріпленого у ст. 6 права на справедливий суд: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

Варто зауважити, що ст. 6 Конвенції утримує першу позицію за кількістю звернень щодо порушення встановлених нею вимог державами-учасниками Конвенції, а отже й за обсягом прецедентної практики, акумульованої ЄСПЛ. Вказана судова практика наповнила поняття «незалежність суду» конкретним змістом. Це, у свою чергу, дає можливість встановити чіткі критерії відповідності суду вимогам незалежності та перевірити їх дотримання в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Незалежність суду та суддів є традиційно актуальною науковою тематикою, яка досліджувалася як крізь призму вітчизняного законодавства, так і у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ. Проблеми забезпечення незалежності суду та суддів висвітлено у працях Т. Галайденко, С. Гончаренка, В. Городовенка, І. Гриценка, Р. Куйбіди, О. Кучинської, В. Маляренка, М. Погорельського, Ю. Полянського, П. Рабіновича, О. Ткачука, О. Толочка, Т. Фулей, С. Шевчука, В. Шишкіна та ін. Однак враховуючи внесення змін до Конституції України щодо правосуддя та прийняття 2 червня 2016 року нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», продовження досліджень означеної проблематики вкрай необхідне.

Метою й завданням дослідження є науковий аналіз незалежності суду як структурного елементу конвенційного права на справедливий суд крізь призму практики ЄСПЛ, характеристика критеріїв незалежності, визначених ЄСПЛ, а також оцінка сучасного стану забезпечення незалежності суду в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Слід відзначити, що в Україні нормативне закріплення незалежності суду знаходиться на належному рівні. Так, ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Відповідно до ст. 6 цього Закону, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Проте ЄСПЛ вважає недостатнім саме проголошення незалежності судів. Для того, щоб бути

дійсно «незалежним», орган не повинен залежати від державної виконавчої влади та від волі сторін у ході здійснення своїх функцій щодо розгляду справи та ухвалення рішення. Лише така незалежність гарантує справедливий розгляд [2]. З іншого боку, ані стаття 6, ані будь-яке інше положення Конвенції не вимагає від держав дотримання будь-яких теоретичних конституційних концепцій стосовно дозволених меж взаємодії між гілками влади (рішення у справі «Клейн та інші проти Нідерландів»). Тим не менше, як органи законодавчої, так і виконавчої влади повинні вживати усіх заходів, щоб уникати втручання у правосуддя. Як підкреслив ЄСПЛ у рішенні «Агрокомплекс проти України» від 6 жовтня 2011 року, обсяг зобов'язань Держави щодо забезпечення розгляду «незалежним та неупередженим судом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції не обмежується судовою гілкою влади. Цей обсяг зобов'язань також покладає обов'язки на виконавчі, законодавчі та будь-які інші органи державної влади, незалежно від їх рівня, поважати та виконувати рішення та постанови судів, навіть якщо ці органи не погоджуються з ними. Таким чином, повага з боку Держави до повноважень судів є невід'ємною передумовою впевненості суспільства у судах і, у більш широкому сенсі, верховенства права. Для того, щоб це відбулося, конституційних гарантій незалежності та неупередженості судової гілки влади є недостатньо. Ці гарантії мають бути ефективно впроваджені у повсякденну діяльність органів влади [3].

ЄСПЛ неодноразово констатував численні випадки втручання у судове провадження українських органів державної влади найвищого рівня, сильний політичний тиск та тривалий контроль над розглядом справи з боку різних органів влади, зацікавлених у конкретному результаті. У відомому рішенні по справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України від 25 липня 2002 року, зокрема, зазначається: «...Якими б не були мотиви, представлені на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно, з огляду на його зміст та спосіб здійснення, є таким, що суперечить поняттю «незалежний і безсторонній суд» у сенсі статті 6 Конвенції. Не спекулюючи щодо того, який вплив це втручання мало на хід судового розгляду, Суд констатує в контексті справи, що заявник міг об'єктивно мати побоювання стосовно незалежності та безсторонності судів. Ці випадки втручання з боку органів державної виконавчої влади відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади [4].

ЄСПЛ досить вимогливо підходить до встановлення того, чи був суд, який розглядав справу, незалежним. Як зазначено у § 78 рішення по справі «Кемпбелл і Фелл проти Сполученого Королівства» від 28 червня 1984 року, вирішуючи те, чи може той чи інший орган вважатися «незалежним», слід звернути увагу на спосіб призначення його складу, строки повноважень його посадових осіб, наявність гарантій від зовнішнього тиску та наявність зовнішніх атрибутів незалежності [2]. У вказаній справі ЄСПЛ послідовно розглянув наведені ключові чинники незалежності суду, а у наступних своїх рішеннях у справах «Фіндлей проти Сполученого Королівства» від 25 лютого 1997 року, «Бочан проти України» від 3 травня 2007 року, «Фельдман проти України» від 8 квітня 2010 року, «Агрокомплекс» проти України» від 6 жовтня 2011 року, «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року та ін. неодноразово наголошував на їх важливості. Розглянемо наведені вище критерії незалежності суду детальніше.

Ні Конвенція, ні ЄСПЛ не встановлюють конкретного способу призначення суддів, який би забезпечував вимогу незалежності. Вочевидь, порядок призначення суддів на посаду повинен базуватися на кваліфікованій та неупередженій оцінці професійних якостей, досягнень і досвіду кандидатів, та відбуватися на конкурсних засадах. В Україні у напрямку забезпечення цього критерію незалежності суду зроблено значний крок уперед. У зв'язку із внесенням змін до Конституції та прийняттям нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було деполітизовано процедуру призначення судді на посаду. Відповідно до ч. 1 ст. 128 Конституції України призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Верховна Рада України як орган державної влади, який формується на політичній основі, втратила повноваження щодо обрання суддів безстроково. Таким чином, законодавець прислухався до неодноразово висловлюваних рекомендацій Венеціанської комісії, у яких, зокрема, зазначалося: «...Призначення суддів звичайних судів не є належним предметом для голосування в парламенті, оскільки не можна виключати небезпеку того, що політичні міркування превалюватимуть над об'єктивними достоїнствами кандидата...» [5]. Судова влада повинна бути вільною від підпорядкування інтересам політичних партій з тим, щоб гарантувати кожному захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

Строк повноважень посадових осіб суду також має важливе значення для оцінки його

незалежності. Очевидно, що більш тривалий строк, на який призначаються (обираються) судді, є свідченням ширших гарантій незалежності. Водночас, на думку ЄСПЛ, відносно невеликий строк повноважень суддів (3 роки) сам по собі ще не свідчить про їхню залежність від зовнішніх факторів [2].

У країнах Європи спостерігається диференційований підхід до цього питання: у більшості з них суддів призначають безстроково одразу, а от у деяких встановлюються так звані випробувальні строки (напр., Німеччина). В Україні донедавна суддя призначався на посаду вперше Президентом України на п'ять років, що давало підстави розглядати такий строк своєрідним інструментом зовнішнього впливу на суддю. Дійсно, певний тиск на суддю міг бути пов'язаний із обранням (необранням) його на посаду безстроково у майбутньому. Як зазначається в літературі, періодичне строкове переобрання суддів може призвести до зниження рівня гарантованої Конституцією України незалежності суддів [6, с. 85]. Проте на сьогодні відповідно до ч. 5 ст. 126 Конституції України суддя обіймає посаду безстроково. Це, у свою чергу, забезпечуватиме незмінюваність суддів, що також є одним із важливих чинників незалежності суду.

Гарантії від зовнішнього тиску та наявність зовнішніх атрибутів незалежності традиційно закріплені у внутрішньому законодавстві держави-відповідача. Однак лише законодавчої регламентації таких гарантій недостатньо. Як слушно зауважує Ю. Полянський, для забезпечення реальної незалежності суддів є важливим не лише і не стільки нормативне закріплення основних стандартів незалежності, а реальне втілення у життя уже напрацьованих принципів. Це вирішальною мірою залежить від дієвості гарантій суддівської незалежності [7, с. 85]. У рішенні «Агрокомплекс» проти України від 6 жовтня 2011 року вказано, що аналіз правильності відповідних конституційних положень, що діють в Україні, не є завданням Суду. Єдиним питанням, яке потрібно вирішити, є те, чи за обставин, що існують у конкретній справі, національні суду справляли необхідне «враження» незалежності, або були «об'єктивно» неупередженими [3]. У наступному рішенні по справі «Салов проти України» від 6 вересня 2005 року (§ 86) Суд констатував, що недостатність юридичних та фінансових гарантій проти зовнішнього тиску на суддю, що розглядав справу, недостатність гарантії щодо можливого тиску з боку голови обласного суду, обов'язковий характер вказівок президії обласного суду та мова викладення відповідних процесуальних рішень, винесених під час судового розгляду, дала підстави вважати, що сумніви заявника щодо неупередженості судді районного суду можуть вважатися об'єктивно виправданими [8].

На сьогодні незалежність судів України забезпечується ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а система гарантій незалежності суддів передбачена ст. 48 цього ж Закону. Проте питання ефективності таких гарантій залишається відкритим. Яскравим прикладом цього може слугувати ситуація навколо Одеського апеляційного господарського суду та господарського суду Одеської області, роботу яких було припинено через фізичний та психічний тиск на суддів з боку так званих «громадських активістів» з метою примусу до винесення бажаного судового рішення [9]. Зменшення кількості випадків зовнішнього втручання у здійснення правосуддя насамперед повинно забезпечуватися ефективним практичним механізмом притягнення до відповідальності винних осіб. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Дана норма підкріплена ст. 376 КК України «Втручання в діяльність судових органів», однак вона «не працює», оскільки до кримінальної відповідальності за цією статтею притягнуто одиниці: за даними Єдиного державного реєстру судових рішень за вказаною статтею засуджено 1 особу у 2012 році та ще 1 особу у 2015 році. Однак наведені цифри не відображають реальної картини подій, які відбуваються навколо судів та суддів, що слухають резонансні, і не тільки, справи. Вочевидь, це свідчить про недосконалість як самої кримінально-правової норми, так і діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та ефективного розслідування таких фактів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, визначені стандарти незалежності суду мають комплексний характер і спрямовані на забезпечення належного здійснення правосуддя, а також забезпечення через його реалізацію дієвого та ефективного захисту прав і свобод людини. Закріплені у Конвенції та конкретизовані у рішеннях ЄСПЛ критерії незалежності мають слугувати орієнтиром для утвердження в Україні справедливого й незалежного суду, а для органів державної влади стати першочерговим завданням. Основною проблемою на сьогодні залишається відсутність політичної волі реалізувати закріплені у законодавстві положення, бо влада, на жаль, не

бажає розуміти, що краще мати у державі незалежний, а не «маріонетковий» суд.

Джерела та література

1. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956587550_pointer.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кемпбелл і Фелл проти Сполученого Королівства» від 28 червня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461410/2461410.htm>.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Агрокомплекс проти України» від 6 жовтня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agrokompleks.com.ua/images/echr_judgment_agrokompleks_ukr.pdf.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» від 25 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_043.
5. Висновок Венеціанської комісії від 25 жовтня 2010 р. щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів». – Страсбург, 2010.
6. Лемак О.В. Право на незалежний і безсторонній суд у контексті захисту прав людини й основоположних свобод / О.В.Лемак // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. - № 1. – С. 78-88.
7. Полянський Ю. Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність / Ю. Є. Полянський // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2011. – Т. 10. – С. 80-90.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Салов проти України» від 6 вересня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_428/page.
9. Через протиправні дії активістів припинено роботу суду! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.arbitr.gov.ua/sud5017/info/new/298257/>.

Фидря Ю. Независимость суда как основной элемент права на справедливый суд. В статье проведен научный анализ независимости суда как структурного элемента права на справедливый суд, гарантируемого Конвенцией о защите прав человека и основных свобод 1950 г., а также проанализирована прецедентная практика Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) в указанной сфере. Раскрыто содержание и приведена характеристика критериев независимости суда, установленных ЕСПЧ: способ назначения состава суда, сроки полномочий его должностных лиц, наличие гарантий от внешнего давления и наличие внешних атрибутов независимости. Проведена оценка современного состояния нормативного и практического обеспечения независимости суда в Украине на соответствие установленным ЕСПЧ требованиям. По результатам проведенного исследования сделан вывод о том, что стандарты независимости суда имеют комплексный характер и направлены на обеспечение надлежащего осуществления правосудия, а также обеспечение посредством его реализации действенной и эффективной защиты прав и свобод человека.

Ключевые слова: суд, независимость суда, право на справедливый суд, Европейский суд по правам человека.

Fidria Yu. Judicial Independence as an Essential Element of the Right to a Fair Court. The article presents the scientific analysis of the concept of independence of the court as a structural element of the right to a fair trial guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. The emphasis is laid on the case study of law practice in the European Court on Human Rights (ECHR). The article reveals the content and the principal characteristics of judicial independence criteria established by the ECHR: the manner of appointment of the court members, the terms in office of its officials, the existence of guarantees against outside pressures and the presence of external attributes of independence. The analysis concerns also the assessment of the current state of regulatory and practical measures to ensure independence of the judiciary in Ukraine and their compliance with the requirements of the ECHR. According to the results of the study conclusion is made that the standards of judicial independence are complex in nature and are aimed at ensuring the proper administration of justice, and its implementation can be ensured through effective and efficient protection of human rights and freedoms.

Key words: court, judicial independence, the right to a fair trial, European Court on Human Rights.